

UOT 343.2/7**ZOR TƏTBİQ ETMƏKLƏ ÖZGƏ ƏMLAKINI ƏLƏ KEÇİRMƏ
ƏMƏLLƏRİNƏ GÖRƏ MƏSULİYYƏTİN
DİFERENSİASİYASI BARƏDƏ****M.N.BAYRAMOVA****Bakı Dövlət Universiteti****maleyka-bdu@mail.ru**

Özgə əmlakını talamanın zorakılıqla törədilməsi barədə Azərbaycan Respublikasının, həmçinin müxtəlif ölkələrin cinayət məəcəllələrinin müvafiq normalarını təhlil edərək müəllif belə qərara gəlir ki, quldurluq cinayət tərkibini əhatə edən yeni bir norma nəzərdə tutulmalıdır. Belə ki, quldurluğun anlayışında basqının hücum və zorakılıq əlamətlərindən ibarət olması ifadə olunmuşdur. Zorakılıq olmadan basqın cinayət hüquqi əhəmiyyətini itirmiş olur. Xarici ölkələrin zor tətbiq etməklə özgə əmlakının talanmasına dair cinayət qanunvericiliyinin öyrənilməsi göstərir ki, digər dövlətlərdə soyğunçuluq və quldurluq bir-birindən konkret olaraq fərqləndirilmir. Müəllifin fikrincə, quldurluq cinayət əməli həyat və sağlamlıq üçün zorakılığın təhlükəlilik dərəcəsinə görə deyil, belə zorakılığın olub-olmamasına görə fərqləndirilməlidir. Başqa sözlə, quldurluq cinayəti həm həyat və sağlamlıq üçün təhlükəli olmayan, həm də həyat və sağlamlıq üçün təhlükəli olan zorakılıqla və ya belə zorakılıq tətbiq ediləcəyi hədəsi ilə özgə əmlakının ələ keçirilməsi kimi tərkib əlamətlərini nəzərdə tutmalıdır. Belə olan halda, quldurluğun talamanın bir forması olub-olmaması kimi mübahisələrə də son qoyulmuş olacaqdır.

Açar sözlər: talama, soyğunçuluq, quldurluq, zorakılıq

Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsinin (CM) müvafiq normaları ilə özgə əmlakını talamanın zorakılıqla törədilməsi, belə zorakılığın xarakterindən, yəni həyat və sağlamlıq üçün təhlükəli olub-olmamasından asılı olaraq soyğunçuluq (CM-nin 180.2.4-cü maddəsi - insanların həyatı və ya sağlamlığı üçün təhlükəli olmayan zor tətbiq etməklə törədildikdə), yaxud da quldurluq (CM-nin 181.1-ci maddəsi - özgənin əmlakını ələ keçirmə məqsədi ilə hücumla məruz qalmış şəxsin həyatı və ya sağlamlığı üçün təhlükəli zorakılıqla və ya belə zorakılıq tətbiq ediləcəyi hədəsi ilə bağlı olan basqın) cinayəti kimi qiymətləndirilir. Göründüyü kimi, zorakı soyğunçuluqdan fərqli olaraq quldurluqda həyat və sağlamlıq üçün təhlükəli zorakılıqla yanaşı, həm də belə zorakılıq tətbiq ediləcəyi hədəsi də nəzərdə tutulur. Hər iki halda belə zorakılıq hərəkətləri əmlakın ələ keçirilməsinin üsulu kimi nəzərə alınmışdır.

Yeri gəlmişkən, qeyd edək ki, Rusiya Federasiyası CM-nin müvafiq normaları ilə soyğunçuluqda həmçinin “zor tətbiq etmək hədəsi” əlaməti də tərkib əlaməti kimi nəzərdə tutulmuşdur. Azərbaycan Respublikasının əvvəlki CM-də də zərərçəkmiş şəxsin həyatı və ya səhhəti üçün təhlükəli olmayan zor işlətmək hədəsi də tövsifedici əlamət kimi nəzərdə tutulmuşdu. Qüvvədə olan Cinayət Məcəlləsində psixi zor tətbiq etmə, yəni həyat və ya sağlamlıq üçün təhlükəli olmayan zor işlətmək hədəsi tövsifedici əlamət kimi nəzərdə tutulmadığından bu cür əməl CM-nin 180.1-ci maddəsi ilə sadə soyğunçuluq kimi tövsif ediləcəkdir.

Hesab edirik ki, Azərbaycan Respublikasının qüvvədə olan cinayət qanunvericiliyinin mövqeyi bu məsələdə düzgündür. Belə ki, soyğunçuluqda həyat və ya sağlamlıq üçün təhlükəli olmayan zorakılıq özü xarakterinə görə çox sadə hərəkətlərdə ifadə olunur: döymək, vurmaq, əl-qolunu bağlamaq, qolunu burmaq, səsi çıxmasını deyə ağzını bağlamaq, bağlı bir məkanda saxlamaq və s. Məsələn, deyək ki, zərərçəkəni yalnız döyməklə hədələyərək “səni döyərəm” deyib onun əmlakını ələ keçirmə, fikrimizcə, məsuliyyəti ağırlaşdıran tərkib əlaməti kimi nəzərdə tutula bilməz. Bu baxımdan, Azərbaycan Respublikasının CM-nin mövqeyi düzgün hesab edilməlidir.

Cinayət hüquq ədəbiyyatında fiziki zorakılığa əsasən aşağıdakı kimi anlayış verilir: “fiziki zorakılıq zərərçəkmişin orqanizminə onun iradəsinə zidd olaraq qanunsuz təsirdir” və ya “...faktiki və hüquqi əlamətləri cəmləşdirərək fiziki zorakılıq dedikdə, digər şəxsin orqanizminə onun iradəsi əleyhinə, ictimai təhlükəli, hüquqazidd təsir başa düşülür” (5, 6). Burada obyektiv faktiki əlamət kimi zorakılığın xarici tərəfi – edilmə üsulu, subyektiv, faktiki əlamət kimi tərəflərin iradəvi münasibəti, hüquqi əlamət kimi isə zorakılığın hüquqaziddliyi çıxış edir.

Həyat və ya sağlamlıq üçün təhlükəli olan zorakılıq isə qəsdən sağlamlığa yüngül, az ağır (ağır zərər vurma məsuliyyəti ağırlaşdıran tərkib əlaməti kimi 181.3.3-cü maddədə nəzərdə tutulur) xəsarət yetirmə, habelə belə zərər vurulmasa da, yetirilən anda zərərçəkmişin həyatı və sağlamlığı üçün real təhlükə törədən zorakılıq hərəkətləri kimi hərəkətlərdə özünü biruzə verir. Sağlamlığa faktiki olaraq az ağır və ya yüngül zərər vurularsa, əməl CM-nin 181.1-ci maddəsi ilə, yox əgər ağır zərər vurularsa, CM-nin 181.3.3-cü maddəsi ilə - xüsusilə ağırlaşdırıcı hal üzrə tövsif edilməlidir. Bu barədə Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin 3 mart 2005-ci il tarixli müvafiq qərarında da birbaşa göstəriş vardır. Həyat üçün təhlükəli zorakılıq dedikdə, yetirildiyi anda və ya özünün adi gedişində kənar müdaxilə olmadıqda ölümlə nəticələnə bilən zorakılıq başa düşülür. Başqa sözlə, həyat üçün təhlükəli zorakılıq zərərçəkmiş ölüm təhdid edən zorakılıqdır. Elə hallar da ola bilər ki, nəticədə zərərçəkmiş ölməyə bilər və hətta sağlamlığına da zərər vurulmamış ola bilər. Məsələn, zərərçəkəni boğmaqla ondan əmlakı tələb etmə. Deyək ki, bu halda zərərçəkmiş ölüm təhlükəsini görüb əmlakı verir və bundan sonra onun orqanizminin normal fəaliyyəti bərpa olunur. Deməli, əməli həyat üçün təhlükəli zo-

rakılıq kimi tövsif edərkən əsas diqqət edilməli məsələ məhz ölüm təhlükəsinin olub-olmadığıdır. Zorakılığın nəticəsi kimi ölüm, sağlamlığa ağır, az ağır və ya yüngül zərər vurma ola da bilər, olmaya da. Adətən həyat üçün təhlükəli olan zorakılığa aid edilir: həyati əhəmiyyətli orqanlara xəsarət yetirmə, o cümlədən zərərçəkmişin başına bərk cisimlərlə vurma və ya əksinə, başını bərk cisimlərlə (məsələn, divara) vurma, boynunu burma, boğma, yüksək yerdən itələmə və s. Belə hallarda zərərçəkən ölməyə də, ölüm ehtimalı yüksəkdir, realdır və bu da təqsirkarın şüuru ilə əhatə olunur. Məhz zorakılığın xarakteri quldurluq cinayətini talamanın digər formaları içərisində ictimai təhlükəlilik dərəcəsi baxımından ən ağır talama kimi qiymətləndirir. Son 10 il ərzində həyat və ya sağlamlıq üçün təhlükəli olan zorakılıqla törədilən talama (quldurluq) cinayətlərinin statistikasına nəzər yetirək: 2004-cü ildə- 171, 2005-ci ildə-165, 2006-cı ildə-160, 2007-ci ildə -142, 2008-ci ildə-202, 2009-cu ildə-184, 2010-cu ildə-172, 2011-ci ildə-153, 2012-ci ildə -132, 2013-cü ildə-132, 2014-cü ildə-160 sayda törədilmişdir (3, 36).

Göründüyü kimi, son 4 il ərzində bu qisim cinayətlərin artım tendensiyası müşahidə edilir ki, bu da belə əməllərlə mübarizə işinin gücləndirilməsini şərtləndirmiş olur.

Zərərçəkmişin əmlakını ələ keçirmək məqsədilə onun orqanizminə güclü təsiredici maddələr yeridilərək onu köməksiz vəziyyətə gətirdikdən sonra əmlak ələ keçirildiyi halda, həmin maddələrin həyat üçün təhlükəli olub-olmamasından asılı olaraq bir halda quldurluq, bir halda isə insanların həyatı və ya sağlamlığı üçün təhlükəli olmayan zor tətbiq etməklə soyğunçuluq kimi tövsif edilməlidir. Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsi Plenumunun müvafiq qərarına əsasən əmlakı talamaq məqsədilə zərərçəkmiş köməksiz vəziyyətə salmaq üçün onun iradəsinə zidd və ya aldatma yolu ilə orqanizminə güclü təsiredici, zəhərli və ya bihüşedici vasitələr yeridilməsi quldurluq kimi tövsif edilməlidir. Həmin məqsədlə zərərçəkmişin orqanizminə həyat və sağlamlıq üçün təhlükəli olmayan vasitələr, maddələr yeridilmişsə, o zaman əməl nəticəsindən asılı olaraq zor tətbiq edilməklə törədilən soyğunçuluq kimi tövsif olunmalıdır [2]. Bir sıra müəlliflər orqanizmə belə maddələrin iradəyə zidd yeridilməsinin quldurluq kimi tövsif edilməsi ilə razılaşırsalar da, aldatma yolu ilə (iradədən kənar) yeridilməsini quldurluq hesab etmirlər. Onlardan bəziləri aldatma yolu ilə təsirin zorakılıq hesab edilməsi ilə razılaşırlar, belə halda ümumiyyətlə basqının mövcud olmadığını iddia edirlər (6, 12). Lakin belə fikir müxtəlifliyinə baxmayaraq, uzun müddətdir ki, məhkəmə təcrübəsi zərərçəkənin orqanizminə onun iradəsindən kənar zəhərli, bihüşedici və s. maddələrin yeridilməsini həyat və ya sağlamlıq üçün təhlükəli olub-olmamasından asılı olaraq quldurluq və ya soyğunçuluq kimi tövsif edir.

Heyvanların köməyi ilə edilən basqın hərəkətləri də həyat və sağlamlıq üçün təhlükəli olan zorakılıq kimi qiymətləndirilib quldurluq kimi tövsif edilməlidir.

Qeyd edək ki, soyğunçuluqdakı zorakılıq hərəkətlərinin həyat və

sağlamlıq üçün təhlükəli olmamasına rəğmən bəzi müəlliflər hesab edir ki, bu zaman mülkiyyət münasibətləri ilə yanaşı, həm də mülkiyyətçinin şəxsiyyəti zərər çəkmiş olur (Boytsov A.İ.). Fikrimizcə, soyğunçuluqdakı zorakılıq hərəkətləri az əhəmiyyətli olduğundan belə talamanı ikiobyektli hesab etmək düzgün deyildir. Belə ki, talamanın törədilmə üsulu kimi zərərçəkənin həyat və sağlamlığı üçün təhlükəli zorakılıq hərəkətlərinin edilməsi əməli ikiobyektli edə bilər. Quldurluqda olduğu kimi. Onu da qeyd etmək ki, məhz quldurluq zamanı zorakılıq hərəkətləri həyat və sağlamlıq üçün təhlükə yaratdığından (qəsdən sağlamlığa yüngül, az ağır, ağır xəsarət yetirmə) bu cinayət tərkibinin araşdırılması müəlliflər tərəfindən daim diqqət mərkəzində olmuşdur.

Məsələ ilə əlaqədar diqqəti ona cəlb etmək istərdik ki, hüquq ədəbiyyatında özgə əmlakını talamanın formalarının qəsd etdiyi ictimai münasibətlərin dairəsi konkret olaraq müəyyən edildiyi halda, talamanın forması hesab edilən quldurluq cinayətinin qəsd etdiyi ictimai münasibətlər barədə yekdil bir fikir olmamışdır. Konkret olaraq zorakılıq hərəkətlərinin həyat və sağlamlıq üçün təhlükəli xarakterindən çıxış edərək quldurluğun əsas və əlavə obyektləri barədə müəlliflərin fikirləri müxtəlifdir. Belə ki, A.A.Piontkovski yazır ki, quldurluğun əsas bilavasitə obyektini ictimai təhlükəsizlikdir, buna görə də, bu tərkibi Cinayət Məcəlləsinin “İctimai təhlükəsizlik və ictimai qayda əleyhinə olan cinayətlər” fəslinə keçirmək lazımdır. B.S.Bolotski isə qeyd edir ki, quldurluq şəxsiyyət üzərində zorakılığı ifadə edir, buna görə də şəxsiyyət əleyhinə cinayətlərə aid edilməlidir. Bir çox müəlliflər quldurluğun əlavə bilavasitə obyektinə nəinki insanın sağlamlığını, həm də həyatını aid edirlər. Həmin müəlliflər hesab edirlər ki, bu cinayət əmlak ələ keçirilməməzdən əvvəl, silahdan və s. istifadə edilərək zərərçəkənin həyatını təhlükə altına alır. Bu fikrə baxmayaraq, insanın həyatı quldurluq cinayətinin obyektini olaraq əksər müəlliflər tərəfindən qəbul edilmir. Bu barədə V.A.Vladimirov qeyd edir ki, adam öldürmə, başqa sözlə, insanın həyatına qəsd etmə quldurluq tərkibi ilə əhatə edilmir, bu cinayət zamanı zərərçəkənin ölümü qanunverici tərəfindən quldurluğun nə əsas, nə də ki, tövsifedici tərkib əlamətləri sırasında nəzərdə tutulmamışdır [8, 28]. Beləliklə də, insanın həyatı qanunverici tərəfindən quldurluğun obyektini kimi, insan həyatına qəsd etmə, yaxud belə qəsdə cəhd etmə quldurluq tərkibindən kənar qalır. Belə hallarda digər müstəqil cinayət tərkibi yaranmış olur ki, bu da əlavə olaraq müvafiq normalarla tövsif edilməlidir.

Qeyd etmək vacibdir ki, quldurluq mürəkkəb cinayət tərkibidir. Bu cinayətin törədilməsi zamanı cinayətkar məhz özgə əmlakını ələ keçirmək məqsədi güdür. Həyat və sağlamlıq üçün təhlükəli zorakılıq hərəkətləri isə özgə əmlakını talamanın bir üsulu kimi həyata keçirilir. Bu nöqtəyi nəzərdən, şəxsiyyəti quldurluğun bilavasitə obyektini kimi qeyd edib quldurluğu şəxsiyyət əleyhinə cinayətlərə aid etmək, əlbəttə ki, düzgün olmazdı.

Diqqəti cəlb etmək istədiyimiz digər bir məsələ quldurluğun “basqın” kimi xarakterizə edilməsidir. Məhz bu əlamət quldurluğun başa çatma momentini müəyyənləşdirərək əməlin ictimai təhlükəlilik dərəcəsini artırmış olur.

Əmlakın ələ keçirilmədən talamanın başa çatmasına istinad edərək müəlliflər bu əməlin talama kimi qiymətləndirilməsini şübhə altına alırlar. Həmçinin də basqın və zorakılıq hərəkətlərinin əlaqəsinə, şərh edilməsinə dair müxtəlif mövqelər mövcuddur. Basqının zorakılıqdan öncə baş verməsi (V.İ.Simonov, V.Q.Şumixin), zorakılıq hərəkətlərinin basqının bir hissəsi olması (B.V.Voljenkin), basqın hərəkətlərinin zorakılıq hərəkətlərindən ayrılıqda müstəqil şəkildə baş verməsi, başqa sözlə, obyektiv cəhətdən quldurluq iki əməldən – basqından və zorakılıq tətbiq edilməsindən ibarət mürəkkəb cinayətdir (V.A.Vladimirov) kimi fikirlər iddia edilməkdədir. Müəlliflər basqına “zərərçəkmiş qəflətən xarici zorakı təsir göstərilməsi” kimi anlayış verirlər. Anlayışdan da görüldüyü kimi, zorakılıq basqından ayrılmazdır. V.A.Vladimirov qeyd edir ki, basqın zorakılıqla əlaqəli olsa da, eyni anlayışlar deyildir. Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin 3 mart 2005-ci il tarixli müvafiq qərarı basqına anlayış vermir. Lakin Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsi Plenumunun “Banditizm işləri üzrə məhkəmə təcrübəsi haqqında” 7 iyun 1996-cı il tarixli 1 sayılı qərarında göstərilir ki, zərərçəkmiş üzərində zor tətbiq etməklə cinayətkar nəticənin əldə edilməsi və ya dərhal zor tətbiq edilməsi üçün real təhlükə yaratmağa yönəldilmiş hərəkətlər basqın etmə kimi qiymətləndirilməlidir” (2, 161). Burada bir məsələyə diqqət yetirilməlidir. Fikrimizcə, Plenumun məqsədi bundan ibarət olmamış olsa da, anlayışdan belə bir təəssürat yaranır ki, əməlin basqın hesab edilməsi üçün zərərçəkmiş üzərində cinayətkar nəticə əldə edilməlidir. Lakin zərərçəkmiş üzərində zor tətbiqi heç də həmişə nəzərdə tutulan cinayətkar nəticənin əldə edilməsi ilə, yəni əmlakın ələ keçirilməsi ilə nəticələnmişdir. Ona görə də, burada “cinayətkar nəticənin əldə edilməsi” yox, “cinayətkar nəticənin əldə edilməsinə” ifadəsinin işlədilməsi daha doğru olardı. Plenum qərarının şərhindən də görüldüyü kimi, zorakılıq hərəkətləri basqın anlayışının tərkib elementi kimi qiymətləndirilir.

Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin Kommentariyası müəlliflərinin basqına verdiyi anlayışı da düzgün sayırıq: “basqın dedikdə, təqsirkarın zərərçəkmiş şəxsə qarşı yönəltdiyi və zor tətbiqi və ya zor tətbiq edilməsi hədəsilə müşayiət edilən qəflətən törədilən fəal hərəkətlər başa düşülür.” (1, 492).

E.M.Əfəndiyev tərəfindən verilmiş olan eyni cür anlayış, fikrimizcə, daha məzmunludur: “Basqın dedikdə, zərərçəkmiş həyat və ya sağlamlıq üçün təhlükəli olan zorakılıqla və ya belə zorakılıq tətbiq etmə hədəsiylə qəfləti hücum başa düşülür” (4, 284). Belə ki, bu anlayışda basqının hücum və zorakılıq əlamətlərindən ibarət olması, qəflətən törədilməsi, habelə onun həyat və ya sağlamlıq üçün təhlükəli xarakteri bilavasitə ifadə olunmuşdur. Zorakılıq olmadan basqın cinayət hüquqi əhəmiyyətini itirmiş olur.

CM-nin 181.1-ci maddəsinin göstərişinə görə quldurluq, məhz *hücum* məruz qalmış şəxsin həyat və ya sağlamlığı üçün təhlükə yaradır. Hücum feli məfhum olub, ən ümumi mənada bir varlığın digəri tərəfindən qarşılıqlı toxunulmazlığını pozan hər hansı təsiri nəzərdə tutur. Hücum birtərəfli və ya qar-

şılıqlı, gözlənilən və ya gözlənilməyən, əxlaqazidd və ya əxlaqauyğun, habelə hüquqazidd və ya hüquqauyğun, fiziki, psixi, informativ, hücum edən və ya hücum edilən üçün dərk edilən və ya edilməyən və s. üsul və formalarda mümkündür. Lakin cinayət hüquqi mənada heç də yuxarıda sadalanan hər hansı forma kriminal əməl deyildir. Cinayət hüququ yalnız hüquqazidd, cəmiyyətdəki birgəyaşayış qaydalarını kobud şəkildə pozan, ictimai təhlükəli nəticələr doğuran hücumu kriminallaşdırır. Mülkiyyət əleyhinə edilən cinayətlərdə hücumun daha bir şərti onun özgə əmlakını ələ keçirmək məqsədilə edilməsidir. Özü də talamanın müxtəlif formalarında hücumun xarakteri fərqlidir. Belə ki, hücum heç də hər zaman şəxsiyyət üzərində zor tətbiqi demək deyildir. Məsələn, soyğunçuluq cinayətinin sadə formasında da (CM 180.1.maddə) hücumu məruz qalmış şəxsin əmlakı talanır. Tutaq ki, cinayətkar qadının əlində olan çantanı qəflətən alıb qaçır. Amma burada nə fiziki, nə də psixi zorakılıq mövcud deyil. Bu əməlin hücum hesab edilməsinin səbəbi isə zərərçəkmişin əmlak toxunulmazlığının təqsirkar tərəfindən qəflətən edilən fəal hərəkətlərlə pozulmasıdır. Lakin dərhal qeyd edirik ki, soyğunçuluq cinayəti həmçinin həyat və ya sağlamlıq üçün təhlükəli olmayan zor tətbiq edilməsi ilə də törədilə bilər (CM 180.2.4.maddə).

Aydındır ki, soyğunçuluqdan fərqli olaraq, quldurluqda isə hücum hər bir halda həyat və ya sağlamlıq üçün təhlükəli olan zorakılıqla (fiziki zorakılıq) və ya belə zorakılıq tətbiq ediləcəyi hədəsi ilə (psixi zorakılıq) şərtlənir. Məhz hücumun belə xarakterdə olması əməli quldurluq kimi tövsif etməyə əsas verir. Nəticədə CM-nin 181.1-ci maddəsinin mənasında hücum dedikdə, əmlakı ələ keçirmək məqsədilə birbaşa həyat və ya sağlamlıq üçün təhlükəli olan zorakılıqla və ya belə zorun tətbiq ediləcəyi hədəsi ilə müşayiət edilən, zərərçəkmişin fiziki, psixi və əmlak toxunulmazlığını pozan qanunsuz təmas edilməsi başa düşülür. Bütövlükdə isə, deyilənləri ümümləşdirib talama cinayətləri ilə bağlı hücumu belə bir ümumi anlayış verə bilərik: “talamada hücum özgəsinin əmlakını ələ keçirmək məqsədilə zərərçəkənin bir qayda olaraq, fiziki və ya psixi toxunulmazlığını, habelə bütün hallarda əmlak toxunulmazlığını pozan qəfil, qanunsuz təmasıdır.

Xarici ölkələrin zor tətbiq etməklə özgə əmlakının talanmasına dair cinayət qanunvericiliyinin öyrənilməsi göstərir ki, digər dövlətlərdə soyğunçuluq və quldurluq bir-birindən konkret olaraq fərqləndirilmir. Bəzi ölkələrin (Almaniya, Fransa) cinayət məəcəllələrində soyğunçuluğun [9], yaxud da bəzi ölkələrin (Hollandiya, İspaniya, ÇXR) cinayət məəcəllələrində quldurluğun [10] anlayışı nəzərdə tutulmur, yaxud fərqləndirilmir, hər ikisi ümumi bir anlayışla əhatə edilirlər.

Bəzən bu iki cinayəti əmlak cinayətlərinə, bəzən isə zorakı cinayətlərə, yaxud da hər ikisinə aid edirlər (İngiltərə, Fransa, Almaniya, İtaliya, ABŞ və b.) [7, 162]. Belə ki, Almaniyada quldurluq və soyğunçuluq zorakı cinayətlərə aid edilir. Zorakı cinayətlərə isə zərərçəkənin fiziki və psixi toxunulmazlığına qəsd edən əməllər aid edilirlər. Bu qisim cinayətlərin sırasında soyğunçuluq,

quldurluq, sadə və ağırlaşdırıcı hallarda adamöldürmə və s. sadalanır [7, 165].

Qeyd etmək lazımdır ki, tamah-zorakı əməllərin fərqli diferensiasiyası əksər ölkələrin qanunvericiliklərinə xas deyildir. Məsələn, ABŞ, İngiltərə, Almaniya, Fransa, Yaponiya və bir çox dövlətlərdə zorakılıqla əmlakın ələ keçirilməsi kimi əməllərin vahid bir anlayışı qəbul edilmişdir: robbery (ingilis), raud (alman), les vols violens (Fransa). Belə əməlləri eyni zamanda soyğunçuluq, quldurluq, yaxud da zorakı yolla oğurluq kimi tərcümə etmək olar. Daha da konkretləşdirmiş olsaq, bu zaman soyğunçuluğun sadə, ağırlaşdırıcı, silahlı və s. növlərini nəzərdə tutan əməllər kimi tərcümə etmək olar.

İsveçrənin Cinayət Məcəlləsi ilə soyğunçuluq, həmçinin zorakılıqla törədilən soyğunçuluq ayrılıqda nəzərdə tutulmamışdır. İspaniyanın 1995-ci il Cinayət Məcəlləsi də zorakılıqla müşayiət edilən soyğunçuluğu məcəllədən çıxarmışdır. Belarusiya cinayət qanunvericiliyi də belə mövqedən çıxış edərək zorakılıqla törədilən soyğunçuluq anlayışını məcəllədən çıxarmış, soyğunçuluğu yalnız açıq formada talama kimi xarakterizə etmişdir [11, 5].

Həmçinin Fransa qanunvericiliyi də (həm 1810-cu il, həm də hazırda qüvvədə olan CM-si) soyğunçuluq və quldurluq kimi tərkibləri fərqləndirmir, ümumi talama anlayışı və talamanın tövsifedici halları nəzərdə tutulur. Almaniyanın qanunvericiliyinə görə quldurluq əmlakın zorakılıq tətbiq etməklə, yaxud belə zor tətbiq ediləcəyi hədəsilə götürülməsidir [12, 359].

Bizim qanunvericiliyə görə soyğunçuluq və quldurluq tətbiq edilən zorakılığın həyat və sağlamlıq üçün təhlükəlilik dərəcəsinə görə fərqləndirilsə, Almaniya qanunvericiliyi ilə hər iki zorakılığı birlikdə nəzərdə tutan bir norma-quldurluq mövcuddur. Bu zaman quldurluğun əsas fərqləndirici əlaməti onun zərərçəkənə qarşı zorakılığı, yaxud belə zorakılıq tətbiq ediləcəyi hədəsi ilə törədilməsi hesab edilir.

Daha sonra, qeyd etdiyimiz kimi, quldurluq basqın etməni nəzərdə tutur. Lakin ədəbiyyatda düzgün olaraq vurğulanır ki, quldurluğun yalnız basqınla xarakterizə edilməsi çox məhdud məna daşıyır, əmlakın zorakılıqla ələ keçirilməsinin bütün hallarını əhatə etmir. Məsələn, əmlakı ələ keçirmək məqsədilə zərərçəkənin aldadılaraq orqanizminə güclü təsir edən vasitələrin yeridilməsi həyat və sağlamlıq üçün təhlükə yaratmasına baxmayaraq, basqınla müşayiət edilməyə bilər.

Fikrimizcə, digər zorakı hərəkətlər törədilmədən yalnız basqın faktı ilə kifayətlənmək, zorakılıq hərəkətləri ilə müşayiət edilməyən basqını formal olaraq quldurluq hesab etmək düzgün deyildir. Belə ki, məhz həyat və sağlamlıq üçün zorakı hərəkətlərlə əmlakın ələ keçirilməsini quldurluq kimi qiymətləndirmək düzgün olardı. Hər bir basqın zorakı hərəkətləri əhatə edə bildiyi halda, hər bir zorakılıq hərəkəti basqınla müşayiət edilməyə də bilər.

Digər bir məsələ. Qanunverici təhlil etdiyimiz əməlləri ictimai təhlükəlilik dərəcəsi baxımından yaxın əməllər kimi qiymətləndirir. Bildiyimiz kimi, normanın sanksiyası həmin normada nəzərdə tutulmuş cinayət əməlinin ictimai təhlükəlilik dərəcəsinin müvafiq göstəricisidir. Bu nöqteyi-nəzərdən, CM-nin

180.2.4-cü maddəsi ilə nəzərdə tutulmuş insanların həyatı və ya sağlamlığı üçün təhlükəli olmayan zor tətbiq etməklə törədilən talama və CM-nin 181.1-ci maddəsi ilə nəzərdə tutulmuş özgənin əmlakını ələ keçirmə məqsədi ilə hücumla məruz qalmış şəxsin həyatı və ya sağlamlığı üçün təhlükəli zorakılıqla və ya belə zorakılıq tətbiq ediləcəyi hədəsi ilə bağlı olan basqın kimi xarakterizə edilən talama cinayətlərinə görə qanunverici tərəfindən müəyyən edilmiş cəzanın növü və hədlərinin müqayisəsi onu deməyə əsas verir ki, bu əməllər ictimai təhlükəlilik dərəcəsinə görə bir-birinə çox yaxın əməllərdir: 180.2.4. - insanların həyatı və ya sağlamlığı üçün təhlükəli olmayan zor tətbiq etməklə törədildikdə dörd ildən səkkiz ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə ilə, 181.1.-ci maddə-quldurluq, yəni özgənin əmlakını ələ keçirmə məqsədi ilə hücumla məruz qalmış şəxsin həyatı və ya sağlamlığı üçün təhlükəli zorakılıqla və ya belə zorakılıq tətbiq ediləcəyi hədəsi ilə bağlı olan basqın isə üç ildən səkkiz ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə ilə cəzalandırılır.

Göstərilənləri nəzərə alaraq, fikrimizcə, quldurluq cinayət əməli həyat və sağlamlıq üçün zorakılığın təhlükəlilik dərəcəsinə görə deyil, belə zorakılığın olub-olmamasına görə fərqləndirilməlidir. Başqa sözlə, quldurluq cinayəti həm həyat və sağlamlıq üçün təhlükəli olmayan, həm də həyat və sağlamlıq üçün təhlükəli olan zorakılıqla və ya belə zorakılıq tətbiq ediləcəyi hədəsi ilə özgə əmlakının ələ keçirilməsi kimi tərkib əlamətlərini nəzərdə tutmalıdır. Belə olan halda, quldurluğun talamanın bir forması olub-olmaması kimi mübahisələrə də son qoyulmuş olacaqdır.

ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsinin Kommentariyası, Prof. F.Y.Səməndərovun redaktəsi ilə. Bakı: Digesta, 2014, 1088 s.
2. Azərbaycan Respublikasının Ali Məhkəməsinin Plenumunun Qərarları 1962-2008. Bakı: Qanun, 2008, 411 s.
3. Azərbaycanda cinayətkarlıq və hüquqpozmalər. Bakı, 2015; www.stat.gov.az/-/source/crimes/
4. Əfəndiyev E.M. Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin şərhı (Xüsusi hissə). Bakı: Hüquq ədəbiyyatı, 2001, 920 s.
5. Гаухман Л.Д. Борьба с насильственными посягательствами, М.: ЮРЛИТ, 1969, 120 s.
6. Каплан Е. Возможен ли разбой без нападения? (спорный вопрос квалификации) // Социалистическая законность, 1991, №12
7. Лунеев В.В. Преступность XX века. Мировые, региональные и российские тенденции: Мировой криминологический анализ, М.: НОРМА, 1997, 525 s.
8. Чистяков А.А., Барченков Д.В. Разбой (уголовно-правовой и криминологический аспекты): Монография, Рязань: Академия федеральной службы исполнения наказаний, 2006, 164 с.
9. Уголовный кодекс ФРГ. М.: Зерцало, 2000; УК Франции. М.: «Юридический колледж МГУ», 1993
10. Уголовный кодекс Голландии, СПб.: Юридический центр Пресс, 2000; Уголовный кодекс Испании, М.: Зерцало, 1998; Уголовный кодекс КНР, СПб.: Юридический центр Пресс, 2001
11. Уголовный кодекс Республики Беларусь СПб.: Юридический центр Пресс, 2001
12. Уголовное право зарубежных государств. Особенная часть, М.: Камерон, 2004, 528 s.

О ДИФФЕРЕНЦИАЦИИ ОТВЕТСТВЕННОСТИ ЗА ЗАВЛАДЕНИЕ ЧУЖИМ ИМУЩЕСТВОМ С ПРИМЕНЕНИЕМ НАСИЛИЯ

М.Н.БАЙРАМОВА

РЕЗЮМЕ

Анализируя нормы уголовных кодексов отдельных государств о грабеже и разбое как насильственных преступлений, автор предлагает новую трактовку нормы о разбое. Отмечается, что в законодательном понятии разбоя нападение и насилие неразрывно связаны друг с другом. Без насильственных действий нападение теряет свое уголовно-правовое значение. Изучение законодательств зарубежных государств об ответственности за завладение чужим имуществом с применением насилия показывает, что в них не предусмотрены отдельные составы грабежа и разбоя. По мнению автора, состав разбоя должен охватывать нападение в целях хищения чужого имущества, совершенное как с применением насилия, опасного для жизни или здоровья, либо с угрозой применения такого насилия, так и с применением насилия, не опасного для жизни или здоровья.

Ключевые слова: хищение, грабеж, разбой, насилие

ABOUT DIFFERENTIATION OF LIABILITY FOR ACTION TO SEIZE OTHER'S PROPERTY APPLYING FORCE

M.N.BAYRAMOVA

SUMMARY

Analyzing applicable norms of criminal codes of the Republic of Azerbaijan as well as various states about a stealing of other's property committing force, the author decides that the new norm covering brigandage corpus delicti is conserved. So, it is noted that assault is composed of signs of attack and violence in the conception of brigandage. Without violence assault loses its criminal-legal value. The study of criminal legislation of foreign countries on a stealing of other's property applying force shows that robbery and brigandage are not distinguished from each other particularly. According to the author, a brigandage offence should not be differentiated according to the degree of hazard of violence for life and health. In other words, the brigandage offence should include signs of corpus delicti such as seizing of other's property applying force in this regard not only non-dangerous to life and health, but also dangerous to life and health, or being applied with the threat of violence.

Key words: stealing, robbery, brigandage, violence